

Langer leven: vergrijzing als kans

Introductie

Op 28 maart 2012 vond het vijfde Haagse Innovatiedebat plaats met als thema “Langer leven: vergrijzing als kans”. De Haagse Innovatiedebatten zijn onderdeel van de debatreeks “Topsectoren in Perspectief” van het programma *Strategy and Change*, een gezamenlijk initiatief van het Den Haag Centrum voor Strategische Studies (HCSS) en TNO, en worden in samenwerking met het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie georganiseerd. De bijeenkomsten worden voorgezeten door Laurens Jan Brinkhorst, oud minister van Landbouw en van Economische zaken.

De debatreeks beoogt bij te dragen aan een krachtig Topsectorenbeleid, door het beleid aan de hand van vier invalshoeken te evalueren:

- Anticipeert het beleid voldoende op internationale ontwikkelingen?
- Waar liggen kansen om economische groei te katalyseren?
- Draagt het topsectorenbeleid bij aan het oplossen van de grote maatschappelijke uitdagingen waar Nederland voor staat?
- Vormt het Topsectorenbeleid meer dan de som der delen (d.w.z. de afzonderlijke Topsectoren)?

Het vijfde Haagse Innovatiedebat richt zich met name op de tweede en derde invalshoek en focust op de kansen die vergrijzing met zich meebrengt. Vergrijzing wordt meestal gezien als een maatschappelijk *probleem*, doordat door de verandering in de verhouding tussen economisch actieven en niet-actieven de overheidsuitgaven toenemen, terwijl de inkomsten voor de overheid (e.g. inkomstenbelasting) dalen. De discussie tijdens het vijfde innovatiedebat bekeek hoe we op deze verschuivingen kunnen inspelen en welke economische en maatschappelijke *kansen* vergrijzing met zich mee brengt. Hoe kan vergrijzing een groeimarkt worden en welke kansen biedt vergrijzing voor topsectoren? Hoe gaan we nu om met deze ontwikkeling? Wat zijn de ervaringen uit het buitenland? En wat moeten we doen om het succes van langer leven te verankeren?

Deze vragen stonden centraal tijdens de discussie. De bijeenkomst begon met een presentatie van Govert Gijsbers, senior researcher van TNO. Daarin werd stilgestaan bij de gevolgen van vergrijzing en kansen die langer leven biedt voor de arbeidsmarkt en in de zorg. Vergrijzing, zo werd gesteld, hoeft geen probleem te zijn als we inzetten op innovatie, participatie, preventie en immigratie. Tegelijkertijd dreigen we de kansen rondom langer leven te missen, omdat Nederland achterloopt bij landen als Duitsland wanneer het gaat om het anticiperen op de komende vergrijzing. In het topsectorenbeleid en in de plannen van de sectoren is er bijvoorbeeld slechts beperkte aandacht voor vergrijzing.

Na de presentatie gaven een aantal deelnemers hun reflectie. Niek Snoeij, Director Business Development bij TNO, gaf aan dat, om in goed in te kunnen spelen op de veranderingen die vergrijzing met zich meebrengen, behoefte is aan investeringen, innovatie, beleid gericht op preventie en een meer thematische aandacht binnen te topsectoren. Daarna sprak Hans Hofstraat, vice-directeur Research bij Philips, over het belang van een individuele aanpak om het toenemend aantal ouderen effectievere en efficiëntere zorg te bieden. Bovendien gaf hij aan dat Nederland hierin internationaal achterloopt en dat andere landen zoals Japan en de Verenigde Staten meer aandacht hebben voor kansen die een verouderende maatschappij met zich meebrengt, wat mede naar voren komt in de veel positievere beeldvorming rondom vergrijzing.

Daarop volgde een discussie onder de aanwezigen, die beleids-, bedrijfs- of onderzoeksmatig betrokken zijn bij verschillende aspecten van een verouderende samenleving.

Algemeen

Langer leven is een economisch en maatschappelijk succesverhaal. Het feit dat steeds meer mensen in goede gezondheid ouder worden, is op zich een positieve ontwikkeling.¹ Tegelijk zijn er vragen over de houdbaarheid van de verzorgingsstaat. Door vergrijzing drukken de kosten voor sociale zekerheid van ouderen (e.g. zorg en pensioenen) steeds zwaarder op het overheidsbudget. Deze verandering leidt tot vragen over de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, pensioenen, tekorten op de arbeidsmarkt en sterk stijgende zorgkosten.

Topsectoren en innovatie

De economische kansen die vergrijzing met zich meebrengt zijn afhankelijk van de mate waarin sectoren weten in te spelen op de vraagverschuiving die een verouderende samenleving veroorzaakt. Met andere woorden: innovatie in producten en diensten voor ouderen is de crux. Zo heeft innovatie in de zorg innovaties voortgebracht die ouderen beter helpen en waarvoor bovendien een steeds grotere afzetmarkt bestaat. Of innovatie naast economische kansen voor bedrijven ook bijdraagt aan het vergrijzingsbestendig maken van de samenleving (e.g. het verlagen van de zorgkosten) is echter niet vanzelfsprekend. Vaak leidt innovatie in de zorg wel tot verhoogde productiviteit, maar mondt dit uit in hogere kosten door bijvoorbeeld loonstijgingen of een toename in gebruik van nieuwe technologie en therapieën. Tijdens de discussie werd ook ingegaan op de vooronderstelling dat vergrijzing de hoofdoorzaak is van oplopende zorgkosten. Dat is zeker niet evident: snel groeiende zorgkosten hebben minder te maken met een verouderende samenleving, maar eerder met de medicalisering van de levensloop en het bieden van steeds hoogwaardigere (en duurdere) medische hulp.

Over de topsectoren merkte een deelnemer op dat men niet moet miskennen dat vergrijzing een verschillende impact zal hebben per sector. Hoewel er in een topsector als de creatieve industrie en *life*

¹ In de discussie werd met “vergrijzing” verwezen naar een dubbele beweging van enerzijds de afname van het aantal jongeren op de arbeidsmarkt (“ontgroening”) en anderzijds de stijging van het aantal niet-productieve ouderen. Met “ouderen” worden mensen boven de 65 bedoeld, met een verder onderscheid naar jongere ouderen (tot 75 jaar) en oudere ouderen (na 75).

sciences and health juist kansen kunnen ontstaan door de toename van het aantal ouderen, zal dit voor een sector als tuinbouw veel minder het geval zijn. Vergrijzing leidt tot vraagverschuiving, wat afhankelijk van de sector soms problemen oplevert en dan eens kansen biedt. Verder werd opgemerkt dat op dit moment geen overkoepelend beleid is om te kapitaliseren op de kansen rondom vergrijzing. Het zou ook meer voor de hand liggen om een thematische aanpak voor te stellen om deze mogelijkheden in kaart te brengen en aan te grijpen.

Oplossingsrichtingen

De discussie spitste zich met name toe op manieren om de problemen die vergrijzing veroorzaakt te verminderen. Naast de verhoging van de pensioenleeftijd wezen de deelnemers aan het debat erop dat initiatieven zich vooral moeten richten op de verhoging van arbeidsproductiviteit en participatie door verbeterde inzetbaarheid van ouderen. De nadruk lag op het vergrijzingsbestendig maken van pensioenen en de zorgkosten.

Preventie

Over de rol van preventie om de toenemende kosten door vergrijzing in toom te houden, waren de meningen verdeeld. Het voorkomen van ziekte betekent bijvoorbeeld dat mensen langer leven en per saldo ook langer gebruik zullen maken van voorzieningen, wat weer leidt tot hogere zorgkosten. In verschillende economische analyses komt dan ook naar voren dat ziektepreventie niet leidt tot lagere zorgkosten. Tegelijkertijd houden deze analyses geen rekening met de baten die voortvloeien uit een stijging van het aantal gezonde en productieve arbeidsjaren. Door stijgende participatie en arbeidsproductiviteit zal de verhouding tussen kosten en baten gunstiger uitvallen.

Vergroten inzetbaarheid

Door vergrijzing wordt een groter deel van de bevolking economisch niet-actief. Om ervoor te zorgen dat sociale voorzieningen en zorg betaalbaar blijven, is het belangrijk het aantal arbeidsjaren (betaald en onbetaald) per Nederlander te vergroten. Het verhogen van de pensioenleeftijd, “een leven lang leren” en scholing kunnen daaraan bijdragen. Hoewel er in Nederland veel kansen zijn voor werknemers om zich om of bij te scholen, wordt hiervan maar beperkt gebruik gemaakt. Dit geldt met name voor mensen van 45 jaar en ouder, wat waarschijnlijk te maken heeft met hun drukke sociale en professionele bestaan. Een andere suggestie die werd gedaan betrof het betrekken van ouderen in de hulp voor andere ouderen (zowel betaald als vrijwillig, bijvoorbeeld als mantelzorger). Verder werd opgemerkt dat beleid zich ook zou moeten richten op dat deel van de bevolking dat structureel aan de zijlijn van de Nederlandse economie blijft staan.

Cultuuromslag en institutionele prikkels

Volgens de meeste deelnemers is een cultuuromslag nodig om beter te kunnen inspelen op de gevolgen van vergrijzing. Het gedrag van burgers zou zich vroegtijdig moeten aanpassen aan het vooruitzicht van

een langer leven. Volgens een aantal deelnemers zijn mensen zich maar beperkt bewust van het feit dat ze een lang leven voor de boeg hebben wanneer ze met pensioen gaan. Tegelijkertijd moet beleid de juiste prikkels geven. Dat is nu nog niet altijd zo, wat blijkt uit het feit dat het voor ouderen op dit moment in sommige gevallen aantrekkelijk is om vroeger te stoppen met werken. Verder wordt er te vaak een terminologie gebruikt die vergrijzing als probleem kadert. In Nederland spreken we over bejaarden en vergrijzing, maar in bijvoorbeeld de VS wordt eerder gesproken van een “silver age”. Een meer positieve inkadering van vergrijzing zou kunnen bijdragen aan deze cultuuromslag. Centraal staat echter dat mensen zich beter bewust moeten worden van een langere levensduur. Een van de deelnemers aan het debat merkte op dat ouderen ook meer betrokken moeten worden bij de zorg die ze krijgen. De effectiviteit en efficiëntie van zorgverlening hangt in grote mate af van het zelfmanagement en de participatie van ouderen.

Nederland voorloper?

De consensus was dat Nederland internationaal achterloopt als het gaat om het inspelen op kansen die vergrijzing biedt. Binnen de EU en in andere landen wordt minder over de problemen van vergrijzing gesproken, maar juist over kansen en is beleid ontwikkeld om met de gevolgen van een verouderende bevolking om te gaan. Daarbij kan Nederland een voorbeeld nemen aan landen als Duitsland waar men door vergrijzing anders gaat nadenken over immigratie. Een ander voorbeeld is China, waar grootschalig beleid is opgezet om mensen die lijden aan een hoge bloeddruk ook na hun behandeling te blijven volgen. Een andere deelnemer gaf aan dat er in Nederland op andere vlakken juist veel initiatieven bestaan die inspelen op veroudering, bijvoorbeeld op het gebied van campagnes om 45-plussers aan het werk te krijgen. Maar als het gaat om het ontwikkelen van duurzame zorg voor ouderen, pensioenen en manier waarop (de gevolgen van) een verouderende bevolking worden beschreven, dan scoort Nederland internationaal gezien veel minder goed.

Vervolgstappen

Aan het eind van het debat werd besloten om te onderzoeken of een vervolgbijeenkomst kan worden georganiseerd waarin een enkele thema's die ter sprake kwamen verder worden uitgewerkt. Daarvoor werden reeds een aantal thema's voorgesteld, met name de kosten en baten van vergrijzing en beleidsopties die de participatie en kansen voor ouderen vergroten.